

MAGYAR VÁROSTÖRTÉNETI ATLASZ 4.
HUNGARIAN ATLAS OF HISTORIC TOWNS NO. 4

BUDA

I. kötet, 1686-ig / Part I. to 1686

Írta és összeállította: Végh András
By András Végh

Budapest, 2015

Tartalomjegyzék

Előszó	4
Buda a középkori Magyar Királyságban és az Oszmán Birodalomban (1241–1541–1686) – Várostörténeti vázlat	5
1. Bevezetés	5
2. Földrajzi fekvés és természeti környezet	6
3. Antik előzmények, középkori városkezdemények	9
4. Az új Buda város alapítása	12
4.1 Városfejlődés az ország központi területén	12
4.2 Castrum Budense	12
4.3 A helyrajz és a helynevek változásai	12
4.4 Az alapítás folyamatának nyomai a Várnegyed alaprajzán	13
4.5 A Váralja benépesítése	15
4.6 A város alapítása a történeti forrásokban	16
4.7 Hetivásár és éves vásár	16
4.8 Lakosság, nemzetiségek	17
5. Városfejlődés az Anjou uralkodók alatt a 14. században	18
6. Társadalmi és helyrajzi változások a 15. században	19
7. Sorsfordulás, erődváros az Oszmán Birodalom határán	24
Történeti topográfiai adattár	34
1. Név	34
2. Jogállás	34
3. Birtokviszonyok	35
4. Határok	35
5. Közigazgatási besorolás	35
6. Közigazgatási beosztás	35
7. Néesség	36
8. Utcák	37
9. Istentiszteleti helyek	40
10. Temetők	43
11. Szobrok, köztéri emlékek	44
12. Erődítések	44
13. Igazgatási épületek	47
14. Kereskedelem	47
15. Középkori kézművesség	48
16. Szolgáltatások	49
17. Egészségügy	49
18. Oktatás	50
19. Különleges jogállású épületek	50
20. Közművek, vízvezetékek, kutak	51
21. Közlekedés	52
22. Természeti képződmények	52
23. Mezőgazdaság	53
24. Bányák	55
25. Halastavak, halászhelyek	55
26. Malmok	55
Bibliográfia	56
Térképtáblák	
A. Általános térképek	
A.1 Az 1873-as kataszteri felmérés alapján szerkesztett térkép, 1:2500	
A.2 Buda és környéke az első és a második katonai felmérésen, 1:50000	
A.3 Buda topográfiai fejlődése	
A.4 Buda város topográfiai térképe, 2005, 1:10000	
A.5 Buda város központja légi felvételen, 2005, 1:10000	
B. Tematikus térképek	
B.1.1 Nemzetiségi megoszlás a Várnegyedben, 14. század–15. század eleje	
B.1.2 Nemzetiségi megoszlás a Várnegyedben, 15. század vége–16. század eleje	
B.1.3 A bírók és esküdtek háztulajdonai a Várnegyedben, 13–14. század	
B.1.4 Püspökségek és székeskáptalanok háztulajdonai a Várnegyedben	
B.2.1 Bárók háztulajdonai a Várnegyedben, 1241–1410	
B.2.2 Bárók háztulajdonai a Várnegyedben, 1500–1526	
B.2.3 A királyi palota előtere, 13–14. század	
B.2.4 A királyi palota előtere, 16. század eleje	
C. Térképek és látképek reprodukciói	
C.1 Buda látképe kelet felől Hartmann Schedel Világkrónikájában, 1493	
C.2 Johann Siebmacher, Buda látképei nyugat és kelet felől, 1598, vagy 1601	
C.3.1 Erhard Schön, Buda ostroma (részlet), látkép nyugat felől, 1541	
C.3.2 Virgil Solis, Pest ostroma Buda látképével kelet felől, 1542	
C.3.3 Ismeretlen művész, Császári követ fogadása Budán, látkép kelet felől, 1600 körül	
C.4 Joseph Hauŷ, A budai vár térképe a telkek homlokzati méreteivel, 1687	
C.5 Buda és Pest térképei (Nicolas Marcel de La Vigne és H. Bredekow), 1686	
C.6 Ludwig Nicolaus von Hallart és Michael Wening látképsorozata a négy égtáj felől, 1684	

Table of Contents

Preface	4
Buda in the medieval Kingdom of Hungary and in the Ottoman Empire (1241–1541–1686) – A brief urban history	5
1 Introduction	5
2 Geography and environment	6
3 Ancient origins and medieval beginnings	7
4 The new town of Buda	11
4.1 Urban development in the centre of the kingdom	11
4.2 Castrum Budense	12
4.3 Changes in layout and place names	14
4.4 Clues to the foundation of Buda on the Castle District ground plan	14
4.5 Settlement in the suburbium	16
4.6 Sources on the foundation of Buda	16
4.7 Weekly market and annual fair	17
4.8 Population and ethnic groups	17
5 Development of Buda under the Angevin dynasty in the fourteenth century	17
6 Social and topographical changes in the fifteenth century	19
7 Reversal of fortune: fortress city on the border of the Ottoman Empire	24
Historical-topographical Gazetteer	34
1 Name	34
2 Legal status	34
3 Proprietary status	35
4 Municipal boundaries	35
5 Administrative location	35
6 Administrative divisions	35
7 Population	36
8 Streets	37
9 Places of worship	40
10 Cemeteries	43
11 Statues, public memorials	44
12 Defence	45
13 Administration	47
14 Trades and commerce	47
15 Medieval crafts	48
16 Services	49
17 Health	49
18 Education	50
19 Residential buildings of special status	50
20 Public utilities, water pumps, wells	51
21 Traffic	52
22 Natural features	52
23 Agriculture	53
24 Mines	55
25 Fishponds and fisheries	55
26 Mills	55
Bibliography	56
Plates (maps and views)	
A General maps	
A.1 Base map drawn after the cadastral map of 1873, 1:2500	
A.2 Buda and its surroundings on the First and Second Military Surveys, 1:50000	
A.3 Topographical development of Buda	
A.4 Topographical map of Buda, 2005, 1:10000	
A.5 Aerial photograph of the centre of Buda, 2005, 1:10000	
B Plates of thematic maps	
B.1.1 Ethnic distribution in the Castle District, 14th century–early 15th century	
B.1.2 Ethnic distribution in the Castle District, late 15th century–early 16th century	
B.1.3 Properties owned by judges and councillors in the Castle District, 13th–14th centuries	
B.1.4 Properties owned by bishoprics and cathedral chapters in the Castle District	
B.2.1 Properties of magnates in the Castle District, 1241–1410	
B.2.2 Properties of magnates in the Castle District, 1500–1526	
B.2.3 The foreground of the Royal Palace, 13th–14th centuries	
B.2.4 The foreground of the Royal Palace, early 16th century	
C Reproductions of maps and views	
C.1 View of Buda from west in the World Chronicle of Hartmann Schedel, 1493	
C.2 Johann Siebmacher, Views of Buda from west and east, 1598, or 1601	
C.3.1 Erhard Schön, The siege of Buda (detail), view from west, 1541	
C.3.2 Virgil Solis, The Siege of Pest with the view of Buda from east, 1542	
C.3.3 Unknown master, Reception of the imperial envoy in Buda, view from east, about 1600	
C.4 Joseph Hauŷ, Map of Buda Castle with the size of the lots on their façades, 1687	
C.5 Maps of Buda and Pest (Nicolas Marcel de La Vigne and H. Bredekow), 1686	
C.6 Ludwig Nicolaus von Hallart and Michael Wening, Series of views of Buda, 1684	

Magyar Várostörténeti Atlasz
Sorozatszerkesztők: † Kubinyi András, Szende Katalin, Tringli István

Hungarian Atlas of Historic Towns
Series editors: † András Kubinyi, Katalin Szende, István Tringli

Studia ad Archaeologiam Pasmaniensia – A PPKE BTK Régészeti
Tanszékének Kiadványai 3.

Studia ad Archaeologiam Pasmaniensia – Archaeological Studies of
PPCU Department of Archaeology 3.

Kiadja: A Magyar Tudományos Akadémia
Várostörténeti Albizottsága megbízásából
a Budapesti Történeti Múzeum és
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti- és
Társadalomtudományi Kar Régészeti Tanszék

Published on behalf of the Sub-committee for Urban History of the
Hungarian Academy of Sciences by
Budapest History Museum and
Pázmány Péter Catholic University, Faculty of Humanities and Social
Sciences, Department of Archaeology

A tanulmányt lektorálta: Spekner Enikő
Kartográfia: Kuczogi Zsuzsanna, Nagy Béla, Szemerey Anna
Fotók: Bakos Ágnes, Tihanyi Bence
Angol fordítás: Alan Campbell

The study was reviewed by Enikő Spekner
Cartography: Zsuzsanna Kuczogi, Béla Nagy, Anna Szemerey
Photos: Ágnes Bakos, Bence Tihanyi
English translation: Alan Campbell

© Végh András
© Archaeolingua Alapítvány
© Budapesti Történeti Múzeum
© Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti- és
Társadalomtudományi Kar Régészeti Tanszék

© András Végh
© Archaeolingua Foundation
© Budapest History Museum
© PPCU Department of Archaeology

A kiadvány megjelenését támogatták:

Grants towards production were awarded by:

Budapesti Történeti Múzeum / Budapest History Museum

Pázmány Péter Katolikus Egyetem / Pázmány Péter Catholic University
Központi Alapok Program KAP15-111-1.8-BTK Témaszám: 81066

OTKA T 46466, OTKA PUB-K 117232

A kötetet gondozta / Product coordinating and CD editing:
Archaeolingua Alapítvány

Címlapkép:
Buda látképe Hartmann Schedel Világkrónikájában, 1493
Budapesti Történeti Múzeum, Fővárosi Képtár, Metszettár,
Lanfranconi I. A.

Cover illustration:
View of Buda in the World Chronicle of Hartmann Schedel, 1493
Budapest History Museum, Municipal Gallery, Collection of Graphics,
Lanfranconi I. A.

Felelős kiadók: Dr. Farbaky Péter főigazgató és
Dr. Major Balázs tanszékvezető
Kiadványterv és tipográfia: Lengyel János
Tördelés: Wilhelem Zsolt
Nyomdai előállítás: Pauker Holding Kft.

Managing publishers: Dr. Péter Farbaky General Director,
Dr. Balázs Major Head of Department
Design and typography: János Lengyel
Typesetting: Zsolt Wilhelem
Printed in Hungary by Pauker Holding Ltd.

ISBN 978-615-5341-22-9

ISBN 978-615-5341-22-9

Zárójelentés a „Buda (1246/1247–1686) Magyar Várostartörténeti Atlasz 4” kötet megjelentetéséről. OTKA PUB 117232

A Nemzetközi Várostartörténeti Bizottság (*Commission Internationale pour l’Histoire des Villes, CIHV*) történeti városatlasz programjának magyarországi megvalósítására 2004 és 2009 között az OTKA támogatásával kutatási program (OTKA T 046866) folyt négy hazai város: Buda, Kecskemét, Sátoraljaújhely és Sopron atlaszának összeállítása céljából. A kiadásra előkészített atlasz-kötetek a CIHV által meghatározott, egész Európára kiterjedően egységes szempontok szerint mutatják be térképes és szöveges formában a kiválasztott négy város területi fejlődését és térhasználatának főbb elemeit. A várostartörténeti atlaszok szerkesztett és facsimilében reprodukált térképes anyaguk alapján speciális kartográfiai forráspublikációnak is tekinthetők, a szöveges rész pedig a várostopográfiai adattárral együtt referencia-munkaként szolgál és értelmezi a bemutatott jelenségeket. Ebben a programban készült el Buda város középkorát és török korát feldolgozó (1246/1246–1686) atlasz is, amelynek most a megjelentetésére sor került.

A kiadásra előkészített, tördelt kézirat tartalmazta magyar és angol nyelven (teljes terjedelemben) a szerző által készített történeti összefoglalót Buda város középkori és török kori történelméről, valamint egy topográfiai adattárat. Ezekhez társultak a sorozat által megkívánt térképek és a kiválasztott facsimile látképek és térképek. A tördelt kéziratot az Archaeolingua Alapítvány gondozta, nyomtatását a Pauker Nyomda Holding Zrt. végezte el, a DVD mellékletet szintén az Archaeolingua Alapítvány készítette el.

A megjelent kötet egy A/3-as formátumú füzet, amelynek tartója a sorozat egységes grafikai terve szerint készült el. (Kiadványterv és tipográfia: Lengyel János) A tartóban található a térképek és a szöveges melléklet. Ez utóbbi hatvannégy oldal terjedelmű, tartalmazza Végh András tanulmányát („Buda a középkori Magyar Királyságban és az Oszmán Birodalomban (1241–1541–1686)”), valamint a Történeti topográfiai adattárat és a bibliográfiát. A szövegeket gazdagon illusztrálják régi térképek és látképek, valamint egy a város fejlődését ábrázoló, újonnan készült térképsorozat és modern fényképfelvételek – összesen negyvennyolc kép.

A térképsorozat önálló táblákból áll. Az A.1 táblát két A/1 méretű lapra nyomták, amely Buda első kataszteri felmérésének (1873) 1:2500 léptékben árajzolt változatát tartalmazza. Az önálló lapokra a térkép igen nagy mérete miatt volt szükség, az összeragasztás lehetőségét margó hagyásával oldották meg. Az A.2 táblán Buda környékének az első és a második katonai felmérésen ábrázolt részleteit láthatjuk egy A/3-as lapon. Az A.3 tábla (A/2 méret) Buda topográfiai fejlődését mutatja be négy térkép segítségével. Az A.4 és A.5 táblák egy A/3-as lapon Buda város modern topográfiai térképét és ortofotóját tartalmazzák 1:10000 léptéken. A B.1 és B.2 táblák nyolc darab tematikus térképeket tartalmaznak A/2-es lapon. Végül a C.1-C.6. táblák korabeli látképek és térképek facsimile másolatait mutatják be négy darab A/2-es lapon.

A teljes kötet szöveges és képanyaga megtalálható a füzetbe csomagolt DVD-n is.

A kötet megjelenésével az eddigieknél sokkal szélesebb körben érhető el mind a szakma (ezalatt nemcsak a történészeket, hanem építészeket, várostervezőket, műemléki szakembereket is érte), mind az érdeklődő nagyközönség számára Buda város legrégebbi történetének írott és képi forrásanyaga. A kétnyelvűség pedig biztosítja, hogy ez a közönség ne csak a hazai érdeklődőkből álljon, hanem a sorozatban részt vevő országok szakemberei, és minden angolul tudó megismerhesse fővárosunk múltját.

ÁTVÉTELI IGAZOLÁS OTKA ELSZÁMOLÁSHOZ

Az alábbi kötetből az OTKA Pub 117232 elszámolásához igazolom, hogy a köteles példányt Intézményünk átvette.

Végh András: Buda (1246/1247–1686) Magyar Várostartörténeti Atlasz 4. — Buda (1246/1247–1686) Hungarian Atlas of Historic Towns No. 4. Budapest 2015.

Kiadó: BTM, Archaeolingua és a PPKE BTK Régészeti Tanszéke

.....
Magyar Nemzeti Múzeum, Könyvtár

.....
BTM Könyvtár

.....
MTA régészeti Intézet Könyvtár

.....
PPKE BTK Könyvtár

.....
ELTE Régészettudományi Intézet, Könyvtár

.....
CEU Könyvtár

.....
SZTE Régészeti Tanszék

.....
PTE Régészeti Tanszék

.....
MTE Régészeti Tanszék

ÁTVÉTELI IGAZOLÁS OTKA ELSZÁMOLÁSHOZ

Az alábbi kötetből az OTKA Pub 117232 elszámolásához igazolom, hogy a köteles példányt Intézményünk átvette.

Végh András: Buda (1246/1247–1686) Magyar Vároštörténeti Atlasz 4. — Buda (1246/1247–1686) Hungarian Atlas of Historic Towns No. 4. Budapest 2015.

Kiadó: BTM, Archaeolingua és a PPKE BTK Régészeti Tanszéke

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
HUNGARIAN NATIONAL MUSEUM
CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
H. 1370 Budapest, Pf.: 364.

Magyar Nemzeti Múzeum, Könyvtár

MTA régészeti Intézet Könyvtár

ELTE Régészettudományi Intézet, Könyvtár

SZTE Régészeti Tanszék

PTE Régészeti Tanszék

MTE Régészeti Tanszék

BTM Könyvtár
Budapesti Történeti Múzeum
Könyvtár
 H-1250 Budapest, Pf. 4.
 Szent György tér 2.

PPKE BTK Könyvtár

Könyvtári Könyvtár / Medical Library
Céklak Könyvtár, Múzeum krt. 6-8. I./149.
 1056 BUDAPEST
 Tel: 267-0966/5139
 email: medlib@ceu.hu